

Miłosz GAC

Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku

ZNACZENIE MILITARNE MORZA BAŁTYCKIEGO W PIERWSZEJ DEKADZIE PO ZAKOŃCZENIU II WOJNY ŚWIATOWEJ

STRESZCZENIE

Region Morza Bałtyckiego ze względu na swe specyficzne położenie, jest obszarem szczególnego rodzaju. Usytuowany poza głównymi szlakami komunikacyjnymi, w powojennej polityce, stał się areną zmagania o panowanie militarne i gospodarcze na morzu i lądzie. Zakończenie działań wojennych w maju 1945 roku spowodowało, że w basenie Morza Bałtyckiego funkcjonowały państwa dwóch przeciwstawnych systemów politycznych i militarnych. Taka mozaika polityczno – militarna stała się początkiem bipolarnego podziału kontynentu, na państwa: tak zwanej demokracji ludowej oraz na państwa demokratyczne. Okres ten określany mianem „zimnej wojny”, charakteryzował się rywalizacją, w którym dwa przeciwstawne bloki starały się wywalczyć przewagę nad przeciwnikiem.

* * *

Zakończenie działań wojennych na kontynencie europejskim w maju 1945 roku, spowodowało powstanie geopolitycznej próżni. Europa została podzielona na obozy ideologiczne, a generalny traktat pokojowy pozostawał nieosiągalny¹. Urzeczywistnienie uzgodnionego na konferencji teherańskiej, jałtańskiej i poczdamskiej systemu stosunków międzynarodowych w Europie, nie było łatwe. Konieczność wypełnienia politycznej próżni, spowodowała, że zwycięska koalicja - Stany Zjednoczone AP, Związek Radziecki oraz Wielka Brytania – zaczęła toczyć kolejną wojnę, nie zbrojną lecz ideologiczną i geopolityczną². Bezbronna, osłabiona ekonomicznie Europa, stała się polem konfrontacji dwóch supermocarstw - USA i ZSRR,

¹ H. Kissinger, *Dyplomacja*, Warszawa 2002, s. 460.

² J. L. Gaddis, *Zimna Wojna, historia podzielonego świata*, Kraków 2007, s. 20.

z których każde posiadało odmienną wizję, dotyczącą budowy nowego ładu światowego³. W efekcie czego stosunki w Europie przybrały charakter dwubiegunowy – bipolarny, w ramach których funkcjonowały państwa politycznie, militarnie i gospodarczo należące do strefy wpływów USA i ZSRR.

Doskonałym przykładem ścierania się przeciwstawnych systemów politycznych i militarnych, był region Morza Bałtyckiego. Na przestrzeni wieków Bałtyk, nigdy nie był areną rozstrzygających bitew morskich, które decydowały o losach Europy⁴. Pozycja tego akwenu zdecydowanie wzrosła, po zakończeniu II wojny światowej. Swoiste przewartościowanie geopolityczne regionu Bałtyku, nastąpiło za sprawą kształtującego się porządku w Europie, nazywanego jałtańsko – poczdamskim.

Budowanie nowego porządku, zostało zapoczątkowane rozmowami przywódców trzech mocarstw - prezydenta USA Franklina Delano Roosevelta, premiera Wielkiej Brytanii Winstona Churchilla i przywódcy ZSRR Józefa Stalina - w Teheranie między 28 listopada a 1 grudnia 1943 r. Spotkanie sojusznicze w stolicy Iranu, ustaliło zasady wspólnej polityki wobec przeciwników oraz podstawy współpracy powojennej. W Teheranie w zasadzie uzgodniono, podział pohitlerowskich Niemiec, powrót do tak zwanej linii Curzona⁵ pomiędzy Polską, a ZSRR oraz uznanie radzieckiego dostępu do Bałtyku poprzez port w Prusach wschodnich - Królewiec⁶. Uznanie przez Aliantów „linii Curzona” oznaczało w praktyce, włączenie w strefę wpływów ZSRR wyzwolonej Polski⁷. Podobne perspektywy rysowały się przed krajami bałtyckimi, które znajdowały się pod dominacją Związku Radzieckiego. Przyczynę takiej decyzji Aliantów, należy upatrywać w ofensywie Armii Czerwonej, co niepokoiło brytyjskiego premiera Winstona Churchilla, który starał się uratować państwa Europy Zachodniej, przed wpływami radzieckimi⁸. Z kolei prezydent

³ A. Mączak, *Historia Europy*, Wrocław 2006, s. 753

⁴ T. Szubrycht, *Lekkie nawodne siły uderzeniowe na Bałtyku w okresie zimnej wojny*, Gdynia 2008, s. 11

⁵ Linia Curzona – granica między Polską a Rosją Radziecką, opisana w nocie z dnia 11 lipca 1920 roku, wystosowanej przez brytyjskiego Ministra Spraw Zagranicznych lorda Curzona do Ludowego Komisarza Spraw Zagranicznych Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (RFSRR) Geоргіjа Cziczеріnа. Zob. S.M. Ploky, *Jałta. Cena Pokoju*, Poznań 2011, s. 202 - 203

⁶ T. Judt, *Powojnie. Historia Europy od roku 1945*, Poznań 2008, s. 128

⁷ J. Fenby., *Alianci. Stalin, Roosevelt, Churchill. Tajne rozgrywki zwycięzców II wojny światowej*, Kraków 2007, s. 387

⁸ J. Będźmirowski, *Sytuacja polityczno – militarna w Europie i jej wpływ na bezpieczeństwo międzynarodowe w pierwszej dekadzie po zakończeniu II Wojny Światowej*, [w:] B. Pączek

USA Franklin Delano Roosevelt, podczas konferencji teherańskiej, za swoje główne zadanie uznawał realizację koncepcji „Czterech Policjantów” dla świata⁹. Tym samym, przywódca USA, zaakceptował plan Stalina dotyczący przesunięcia granic Polski na zachód oraz wykazał nikłe zainteresowanie sprawą państw bałtyckich¹⁰.

Wielka Trójka spotkała się ponownie w Jałcie na Krymie, w dniach od 4 do 11 lutego 1945 roku. Konferencja jałtańska była konfrontacją przywódców i ich celów, ale także sporem dwóch odmiennych strategii podejścia do stosunków międzynarodowych¹¹. Polityka Stanów Zjednoczonych była odzwierciedleniem liberalnego internacjonalizmu, z kolei taktyka pozostałych uczestników obrad zakładała zwrot ku tak zwanej *Realpolitik*¹².

Prezydentowi USA zależało na porozumieniu dotyczącym powstania Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz na zobowiązaniu Związku Radzieckiego, dotyczącego przystąpienia do wojny z Japonią. Oba te punkty, były zgodne z taktyką Józefa Stalina, ponieważ zmniejszały szanse na przedyskutowanie kwestii Europy Wschodniej¹³. Sprowadzało się to do głównego celu przywódcy ZSRR, jakim było odzyskanie ziem utraconych na rzecz Niemiec oraz zatrzymanie terytoriów wyznaczonych w pakcie Ribbentrop - Mołotow¹⁴, który przydzielał część Finlandii, Polski oraz wszystkie kraje bałtyckie stronie radzieckiej. Na omawianiu politycznych rozwiązań powojennej Europy, zależało tylko Winstonowi Churchillowi. Brytyjski premier skupiony był przede wszystkim na przywróceniu równowagi sił na konty-

(red), *Forum bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo na wodach śródlądowych Tom I*, Gdynia 2011, s. 23.

⁹ Wizja prezydenta USA Franklina Delano Roosevelta, zakładała budowę powojennego porządku przez trzy zwycięskie mocarstwa (USA, Wielka Brytania i ZSRR) oraz Chiny. Miały one odgrywać rolę dyktatoratu świata, broniąc pokoju przed potencjalnym agresorem (w tym wypadku chodziło o Niemcy). Z czasem do tego grona miała dołączyć Francja – 5 policjantów dla świata i czterech dla Europy. Zob. H. Kissinger, *Dyplomacja*, Warszawa 2002, s. 448.

¹⁰ J. Fenby, *op. cit.*, s. 379.

¹¹ S.M. Plochy, *Jałta. Cena Pokoju*, Poznań 2011, s. 474.

¹² *Realpolitik* (niem. polityka realna) - polityka oparta na kalkulacji siły i narodowych interesach, oznaczała, że stosunki między państwami określane są bezwzględna siłą gdzie przetrwają tylko najsilniejsi. Zob. H. Kissinger, *op. cit.*, s. 145.

¹³ H. Kissinger, *op. cit.*, s. 451.

¹⁴ Pakt Ribbentrop-Mołotow – umowa międzynarodowa z 23 sierpnia 1939 roku, będąca formalnie paktem o nieagresji pomiędzy III Rzeszą Niemiecką i Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich, która zgodnie z tajnym protokołem dodatkowym, stanowiącym załącznik do oficjalnego dokumentu umowy, dotyczyła rozbioru terytoriów lub rozporządzenia niepodległością suwerennych państw: Polski, Litwy, Łotwy, Estonii, Finlandii i Rumunii. Zob. S.M. Plochy, *op. cit.*, s. 96.

nencie europejskim, poprzez przywrócenie mocarstwowości Francji, niepodzielności Niemiec oraz zmniejszeniu radzieckich żądań terytorialnych¹⁵.

Sytuacja, w jakiej znaleźli się alianci zachodni w Jałcie, była patowa. Zarówno Amerykanie jak i Brytyjczycy, mieli słabe stanowiska negocjacyjne, gdyż ich wojska ciągle odczuwały niemiecki kontratak w Ardenach, z kolei Związek Radziecki z racji położenia swych sił, dysponował znaczącymi atutami¹⁶. W konsekwencji czego o kształcie powojennej Europy, w głównej mierze decydowały działania armii okupacyjnych po kapitulacji Niemiec¹⁷.

Po długiej polemice, przywódcy trzech mocarstw uzgodnili utworzenie czterech odrębnych stref okupacyjnych w Niemczech, pod kuratelą ZSRR znalazła się Polska, Rumunia, Bułgarii, część Węgier oraz państwa bałtyckie - Litwa, Łotwa, Estonia – które zostały anektowane przez Armię Czerwoną.

Dziesięć tygodni po kapitulacji Niemiec, Wielka Trójka¹⁸ spotkała się na ostatniej wojennej konferencji w Poczdamie (17 lipca - 2 sierpnia 1945 r.). Konferencja poczdamska potwierdziła postanowienia z Jałty. Stany Zjednoczone, Związek Radziecki, Wielka Brytania i Francja miały objąć poszczególne strefy władzy okupacyjnej w Niemczech¹⁹. Granice Związku Radzieckiego objęły terytorium, które osiągnął podczas kampanii 1939/1940 r., plus Ruś Zakarpacką; granica z Polską wyznaczona została na podstawie linii Curzona (zarysowana na Bugu i na wschód od Białegostoku). Oznaczało to, że wpływy ZSRR osiągnęły zasięg, aż na terytoria po Łabę i Maricę²⁰. Tym samym Józef Stalin osiągnął strefę wpływów, taką jaką pragnął, powiększając europejskie terytorium Związku Radzieckiego o 475,336 km na którym mieszkało przed wojną 23,1 mln ludzi²¹.

Po zakończeniu drugiej wojny światowej nastąpiło prucie się wojennego sojuszu, czego efektem był podział Europy. Kształtujący się nowy porządek opierał się na zupełnie innych filarach, niż ten przedwojenny. Najistotniejszą różnicą, było

¹⁵ H. Kissinger, *op. cit.*, s. 451.

¹⁶ W tym okresie Armia Czerwona zajmowała przyczółki, zaledwie 70 km od Berlina. Zob. S.M. Plokhy, *op. cit.*, s. 475.

¹⁷ T. Judt, *op. cit.*, s. 130.

¹⁸ Spośród przywódców z czasów wojny na konferencję poczdamską przybył jedynie Józef Stalin. Winstona Churchilla, który przegrał w powojennych wyborach w Wielkiej Brytanii, zastąpił Clement Attlee. Z kolei następcą zmarłego w kwietniu prezydenta USA Franklina Delano Roosevelta, został wiceprezydent Harry Truman. Zob. N. Davies, *Europa, rozprawa historyka z historią*, Kraków 2005, s. 1114.

¹⁹ J. Holzer, *Europa Zimnej Wojny*, Kraków 2012, s. 748.

²⁰ A. Mączak, *op. cit.*, s. 748.

²¹ *Ibidem*, s. 753.

załamanie się dotychczasowego układu sił w Europie. Trzecia Rzesza przestała istnieć, przegrana Francja utraciła swoją dawną mocarstwową pozycję, a Wielka Brytania mimo, że wyszła z wojny zwycięsko, to pięcioletnia wojna zrujnowała jej gospodarkę²². W rezultacie czego, na polityczno – militarnej mapie powojennej Europy, znalazły się państwa o potencjale nieosiągalnym dla innych - Stany Zjednoczone i Związek Radziecki. Tym samym, nieuchronną konsekwencją, był stopniowo kształtujący się rozłam kontynentu europejskiego na kapitalistyczny i liberalno demokratyczny Zachód oraz socjalistyczny (według radzieckiego modelu) i totalitarny Wschód²³.

Pierwszym politykiem wielkiego kalibru, który uderzył na alarm w sprawie radzieckiego ekspansjonizmu, był brytyjski premier Winston Churchill, który podczas wystąpienia w Westminster College w Fulton (USA w stanie Missouri) 5 marca 1946 roku oznajmił: „od Szczecina nad Bałtykiem do Triestu nad Adriatykiem w poprzek kontynentu zapadła żelazna kurtyna²⁴. Za tą granicą leżą wszystkie stolice i prastare krainy środkowej i wschodniej Europy - Warszawa, Berlin, Praga, Wiedeń, Budapeszt, Belgrad, Bukareszt i Sofia (...) To z pewnością nie jest ta wyzwolona Europa, o której budowę walczyliśmy”²⁵.

Żelazna kurtyna, brytyjskiego polityka stała się rzeczywistością po 1947 roku, wskutek dwóch wydarzeń: utworzenia Biura Informacyjnego Partii Komunistycznych i Robotniczych (Kominformu) oraz przewrotu komunistycznego w Pradze²⁶. Wydarzenia te sprawiły, że przywódca Związku Radzieckiego podpo-

²² *Ibidem*, s. 754.

²³ *Ibidem*, s. 754.

²⁴ Termin międzynarodowy „zimna wojna” został wprowadzony przez amerykańskiego polityka i doradcę H. Trumana - Bernarda M. Barucha w mowie wygłoszonej 16 IV 1947 w Kolumbii (Południowa Karolina) w USA. Następnie pojęcie upowszechnił publicysta amerykański Walter Lippman w książce z 1947 roku, na temat polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych pod tytułem: „*The Cold War*”. Zob. W. Malendowski, *Zimna wojna. Rywalizacja radziecko – amerykańska w systemie bipolarnym*, [w:] B. Koszel i S. Wojciechowski (red.), *Zimna wojna (1946 – 1989) i jej konsekwencje dla ładu międzynarodowego* Poznań 2007, s. 11.

²⁵ N. Davies, *op. cit.*, s. 1134.

²⁶ Biuro Informacyjne Partii Komunistycznej (Kominform) zostało utworzone w październiku 1947 roku w Szklarskiej Porębie. Organizacja ta miała na celu zharmonizowanie strategii bratnich partii. Przewrót komunistyczny w Pradze miał miejsce 25 lutego 1948 roku, jego przyczyną były obawy komunistów czeskich o uratę wpływów w państwie na rzecz socjalistów. Doprowadziło to do agresji komunistów i przejęcia przez nich władzy. Partie niekomunistyczne zostały rozwiązane, a politycy z ich ugrupowań aresztowani. Nie stawiający oporu prezydent Edvard Beneš, zatwierdził nowy rząd, na którego czele stanął szef komunistów Klement Gottwald. Zob. N. Davies, *Europa, rozprawa historyk z historią*, Kraków 2005.

rządkował sobie wszystkie państwa, które zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami z Wielką Brytanią, miały być pod jego kuratelą²⁷.

Początkowo w obozie Stanów Zjednoczonych liczone, że zaistniały podział wpływów w Europie, będzie miał charakter wyłączny a nie dominujący. Zdemonstrowanie tej koncepcji nastąpiło, wskutek słynnego telegramu, przesłanego z Moskwy 22 lutego 1946 roku przez ambasadora USA George'a Kennana²⁸. Myślą przewodnią „długiego telegramu” było uznanie amerykańskiej polityki zagranicznej wobec Związku Radzieckiego w czasie drugiej wojny światowej za całkowicie błędną²⁹. Słowa Józefa Stalina - „deklaracje w sprawie Europy, możemy dotrzymać na nasz sposób. Liczy się współzależność sił”³⁰ - do komisarza spraw zagranicznych ZSRR Wiaczesława Mołotowa po konferencjach Wielkiej Trójki, potwierdzały, że strona radziecka ma niezależną politykę zagraniczną, która uwzględnia tylko jej interesy³¹.

Otrzymanie telegramu George'a Kennana oraz wydarzenia mające miejsce w Grecji i Turcji³², spowodowały, że Stany Zjednoczone co raz mocniej, były zaangażowane ekspansywną polityką Związku Radzieckiego. W marcu 1947 roku prezydent USA Harry Truman zaprezentował doktrynę, która ochrzczona została jego nazwiskiem³³. W przemówieniu amerykański przywódca przeciwstawił się narzucaniu narodom swej władzy, przez zbrojne mniejszości lub naciski zewnętrzne³⁴. Dok-

²⁷ J. Będźmirowski, *op. cit.*, s. 25.

²⁸ *Ibidem*, s. 22.

²⁹ J. L. Gaddis, *Strategie powstrzymywania. Analiza polityki bezpieczeństwa narodowego Stanów Zjednoczonych w okresie zimnej wojny*, Warszawa 2007, s. 32.

³⁰ T. Judt, *op. cit.*, s. 130.

³¹ J. Będźmirowski, *op. cit.*, s. 22.

³² W Grecji rozwijała się wojna partyzancka wspierana z baz komunistycznych Jugosławii i Bułgarii, która była satelitą ZSRR. Z kolei wobec Turcji, Kreml wystosował żądania terytorialne dotyczące Cieśnin: Bosfor i Dardanele. Zainteresowanie USA tymi krajami, powstało z inspiracji i propozycji Wielkiej Brytanii. W zimie z 1946 r. na 1947 r. rząd brytyjski poinformował Waszyngton, że z dniem 1 kwietnia zaprzestanie pomocy wojskowej i finansowej dla Grecji. Do tego czasu przebywało tam 16 tysięcy żołnierzy brytyjskich, a wsparcie finansowe dla rządu królewskiego wyniosło w latach 1945-1946 około 700 mln dolarów. Stany Zjednoczone zgodnie z sugestią Londynu, podjęły kroki w celu umocnienia krajów zagrożonych radziecką agresją. Zob. J. Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945 – 2000*, Warszawa 2007, s. 39.

³³ H. Kissinger, *op. cit.*, s. 494.

³⁴ J. Holzer, *op. cit.*, s. 29.

trynę prezydenta USA, określono jako strategię „powstrzymywania”³⁵, polegającą na działaniu odpowiednimi siłami zawsze tam, gdzie Związek Radziecki wykazuje chęć naruszenia interesów pokojowego i stabilnego świata³⁶.

Najważniejszym ogniwem Doktryny Trumana, miała być broń atomowa, którą USA posiadało od połowy 1945 roku. Wywiad amerykański przewidywał, że monopol na broń nuklearną przetrwa sześć, osiem lat, dlatego przewaga Związku Radzieckiego w zakresie broni konwencjonalnej, przesadnie ich nie martwiła³⁷. Amerykanie posiadając tak ogromny atut, liczyli, iż pozwoli to na realizowanie stanowczej polityki wobec Kremla. W niedługim czasie okazało się, że przewidywania ekspertów amerykańskich, były błędne. 29 sierpnia 1949 roku Związek Radziecki przeprowadzając pierwszą próbę swojej bomby atomowej, pozbawił administrację amerykańską monopolu na tego rodzaju broń.

Po ogłoszeniu strategii powstrzymywania, przystąpiono do stworzenia instytucji mogącej koordynować udział USA, w sprawach dotyczących bezpieczeństwa w Europie. Impuls utworzenia sojuszu wojskowego, wyszedł od państw Europy Zachodniej, które obawiały się o swoje bezpieczeństwo. Niepokój budziła przede wszystkim, dysproporcja potencjału militarnego na podzielonym kontynencie³⁸. Związek Radziecki w regionie Europy Wschodniej dysponował trzydziestoma dywizjami, tymczasem połączone siły amerykańsko – brytyjsko – francuskie nie przekraczały dziesięciu dywizji³⁹. Zagrożenie podkreślały informacje wywiadowcze państw zachodnich, sygnalizujące, iż w razie wybuchu wojny wojska radzieckie, byłyby w stanie, w ciągu kilku tygodni osiągnąć linię kanału La Manche i Pirenejów⁴⁰.

Sfinalizowanie zabiegów państw zachodnioeuropejskich, nastąpiło 4 kwietnia 1949 roku w Waszyngtonie, kiedy to podpisano - przez dziesięć krajów europejskich oraz przedstawicieli USA i Kanady - Pakt założycielski NATO (North Atlantic Treaty Organization). Tym samym powstanie Sojuszu Północnoatlantyckiego, oznaczało bezprecedensowe odejście Ameryki od polityki izolacjonizmu

³⁵ Termin powstrzymywanie, po raz pierwszy wprowadzono do słownika politycznego za sprawą artykułu: „*The Sources of Soviet Conduct*”, na łamach czasopisma „*Foreign Affairs*” autorstwa George’a Kennana. Zob. J. L. Gaddis, *Strategie powstrzymywania.....*, s. 44.

³⁶ H. Kissinger, *op. cit.*, s. 496.

³⁷ J. L. Gaddis, *Zimna Wojna.....*, s. 50.

³⁸ J. L. Gaddis, *Strategie powstrzymywania.....*, s. 101.

³⁹ *Ibidem*, s. 101.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 101.

w okresie pokoju. W rezultacie tego, Europa Zachodnia otrzymała amerykańskie gwarancje bezpieczeństwa.

Traktat Północnoatlantycki składał się z 14 artykułów, które określały najważniejsze zobowiązania wzajemne sojuszników takie jak: współpraca państw członkowskich, cele wspólnych działań. Najistotniejszym artykułem Traktatu, jest artykuł 5, mówiący: „strony zgadzają się, że zbrojna napaść na jedną lub więcej z nich w Europie lub Ameryce Północnej, będzie uznana za napaść przeciwko nim wszystkim i dlatego zgadzają się, że jeżeli taka napaść nastąpi, to każda z nich, w ramach wykonania prawa do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, na mocy artykułu 51 Karty Narodów Zjednoczonych, udzieli pomocy stronie lub stronom napadniętym”⁴¹.

Bezpośrednią przyczyną powstania NATO⁴², było wprowadzenie blokady - przez Związek Radziecki - wszelkich połączeń lądowych oraz wodnych z Berlinem Zachodnim⁴³. W odpowiedzi, strona amerykańska utworzyła „most powietrzny” w celu umożliwienia ruchu pasażerów i niezbędnych dostaw. Siły powietrzne brytyjskich i amerykańskich samolotów transportowych od lipca do 1948 r. do maja 1949 r. przerzuciły - do ponad dwumilionowego miasta - 1,5 mln ton żywności, paliw i innych surowców⁴⁴. W tym czasie całe lotnictwo wykonało 277 264 lotów, dostarczając codziennie około 8000 ton dostaw, z czego rekord jednego dnia wynosił 12 000⁴⁵. Kryzys berliński⁴⁶ trwał do 12 maja 1949 roku, kiedy to radziecka blokada została przerwana, a próba sił zakończyła się porażką Rosjan.

⁴¹ http://www.bbn.gov.pl/portal/pl/475/257/Traktat_Polnocnoatlantycki_i_ustawa_o_jego_ratyfikacji.html

⁴² Henry Kissinger w „*Dyplomacji*” uważa, że bezpośrednim powodem powołania Sojuszu, był również przewrót komunistyczny w Czechosłowacji w lutym 1948 roku. Zob. H. Kissinger, *op. cit.*, s. 499.

⁴³ J. Będźmirowski, *op. cit.*, s. 24.

⁴⁴ P. Calvocoressi, *Polityka międzynarodowa 1945 – 2000*, Warszawa 2002, s. 31.

⁴⁵ N. Davies, *op. cit.*, s. 1140.

⁴⁶ Kryzys berliński (24.VI. 1948 – 4. V. 1949) stanowił ostateczny cios, który zakończył Wielkie Przymierze - USA, Wielkiej Brytanii, ZSRR – i rozpoczął na dobre zimną wojnę. Przyczyną było wprowadzenie reformy walutowej przez Niemiecką Radę Gospodarczą, polegającą na wymianie dawnych marek Rzeszy (Reichsmark) na marki niemieckie (Deutschemark) w stosunku 10:1 oraz utworzenia nowego centralnego banku, BDL (Bank Deutscher Länder). Spółkało się to ze zdecydowanym sprzeciwem strony radzieckiej. Józef Stalin nie miał zamiaru patrzeć jak Europa zachodnia rośnie w siłę, w skutek pomocy Amerykanów. Postanowił odłożyć swoją powściągliwość i zademonstrować pokaz siły swojego mocarstwa. Oczywiście nie mogło być mowy o bezpośrednim ataku, ale za to celem mógł stać się słaby – mający rangę symbolu – Berlin. 1 kwietnia 1948 roku radzieckie patrole zaczęły utrudniać ruch pomiędzy

W trakcie trwania blokady Berlina, uruchomiono procedury, umożliwiające powołanie do życia Niemiec Zachodnich. Na londyńskiej konferencji państw Unii Zachodniej⁴⁷ i USA, odbywającej się od 23 lutego do 6 marca (I faza) oraz od 20 kwietnia do 6 czerwca (II faza) 1948 roku, uzgodniono włączenie francuskiej strefy okupacyjnej do Bizonii⁴⁸, i utworzenie Trizonii (zrealizowane 8 IV 1949)⁴⁹. Podczas drugiej fazy konferencji w Londynie, Stany Zjednoczone przedstawiły program utworzenia w ciągu jednego roku jednolitego rządu niemieckiego dla wszystkich trzech zachodnich stref okupacyjnych oraz włączenia ich do Planu Marshalla⁵⁰.

Powyższa ewolucja polityki niemieckiej mocarstw zachodnich, spowodowała, że kwestią czasu stało się utworzenie odrębnej republiki Niemiec⁵¹. 8 maja 1949 roku została zatwierdzona Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec, uchwalona przez Radę Parlamentarną. W sierpniu odbyły się pierwsze wybory do Bundestagu, a czołowy przywódca chadecki Konrad Adenauer objął stanowisko federalnego kanclerza. 21 września 1949 roku została proklamowana Republika Federalna Niemiec (RFN), ze stolicą w Bonn.

Wydarzenia w zachodniej części Niemiec, spotkały się z odpowiedzią ze strony radzieckiej. 7 października 1949 roku Niemiecki Kongres Ludowy proklamował utworzenie Niemieckiej Republiki Demokratycznej (NRD), ze stolicą w Berlinie Wschodnim. Jej prezydentem 11 X został komunista Wilhelm Pieck.

Zmieniająca się sytuacja polityczno – militarna w regionie Bałtyku, czego potwierdzeniem było powstanie dwóch państw niemieckich, wymusiła na Sojuszu

zachodnimi strefami komunikacyjnymi. Dnia 23 czerwca 1948 roku została przeprowadzona reforma walutowa w strefie radzieckiej. Dla Związku Radzieckiego był to ewidentny akt agresji; sowieci odcięli stolicę Niemiec, aby chronić swoją strefę przed napływem niemieckich marek. Rozpoczęła się blokada Berlina, która trwał przez 15 miesięcy. Tym samym rozpoczęła się zimna wojna.. Zob. N. Davies, *op. cit.*, s. 1136.

⁴⁷ Unia Zachodnia – pakt wojskowy powstały na mocy Traktatu brukselskiego z 17 marca 1948 roku. Był rozwinięciem podpisanego rok wcześniej traktatu z Dunkierki (Francja, Wielka Brytania) o kraje Beneluksu. Zob. J. Kukułka, *op. cit.*, s. 42.

⁴⁸ Bizonia - Powstała 1 stycznia 1947 roku, gdy do okupacyjnej strefy amerykańskiej przyłączono strefę brytyjską. Zob. E. Cziomer, *Zimna wojna a kwestia podziału i jedności Niemiec*, [w:] B. Koszel i S. Wojciechowski (red.), *Zimna wojna (1946 – 1989) i jej konsekwencje dla ładu międzynarodowego*, Poznań 2007, s. 89.

⁴⁹ Zob. J. Kukułka, *op. cit.*, s. 44.

⁵⁰ Projekt zaproponowany przez sekretarz stanu George' a Marshalla podczas przemówienia na uniwersytecie Harvarda 5 czerwca 1947 roku, był wielostronnym przedsięwzięciem polegającym na gospodarczej odbudowie w Europie, również w Związku Radzieckim. Zob. T. Judt, *op. cit.*, s. 115.

⁵¹ E. Cziomer, *op. cit.*, s. 89.

Północnoatlantyckim, opracowania odpowiednich strategii i koncepcji strategicznych. Pierwszą wypracowaną strategią NATO, była „Strategiczna koncepcja obronny obszaru Północnego Atlantyku”, która zakładała, że: „każdy przeciwnik, który zaatakuje państwo NATO zostanie tak szybko, jak to jest możliwe odparty, co zapewni skuteczną obronę państw Sojuszu”⁵². Dokument ten opierał się głównie na operacjach obronnych, zmierzających do wyparcia agresora z terytorium Sojuszu poprzez wszystkie dostępne środki w tym także jądrowe.

Od 1952 roku w kręgach administracji amerykańskiej, zaczęła być lansowana koncepcja nowej strategii, określana jako asymetryczne odstraszenie. Pomysłodawcą powyższej doktryny był, przyszły sekretarz stanu w rządzie Dwighta D. Eisenhowera, John Foster Dulles, który lansował prowadzenie polityki z „większą odwagą”⁵³. „Strategia asymetrycznego odstraszenia”, określona mianem „zmasowanego odwetu”, zakładała gotowość użycia przez USA broni nuklearnej wszędzie tam gdzie w grę wchodziły ich interesy⁵⁴. W konsekwencję tego, za prezydentury Eisenhowera, nastąpił zdecydowany wzrost liczby i rodzajów taktycznych oraz strategicznych głowic nuklearnych⁵⁵. Przyjęcie takiego stanowiska wyjaśnił John Foster Dulles, na łamach magazynu „*Foreign Affairs*”: „wolny świat musi dysponować odpowiednimi różnorodnymi środkami efektywnego reagowania i sam powinien decydować o ich doborze, tak aby potencjalny agresor, z góry wiedział, że wskutek agresji może znacznie więcej stracić niż zyskać”⁵⁶. Z koncepcją strategicznej asymetrii od 1954 roku, korespondowała doktryna określana mianem „Tarczy i Miecza”, w ramach której amerykańskie lotnictwo strategiczne miało odgrywać rolę rozstrzygającego „miecza”, podczas przeprowadzania „zmasowanego odwetu”, zaś siły konwencjonalne europejskich państw NATO - rolę osłonowej „tarczy”⁵⁷. „Zmasowany odwet” miał dotyczyć przede wszystkim Europy - a co za tym idzie regionu Bałtyku, czego przykładem była decyzja o składowaniu na kontynencie europejskim raket jądrowych, o większym niż poprzednio zasięgu⁵⁸.

Przekształcenia, które objęły Sojusz Północnoatlantycki związane z wzrostem zbrojeń w Europie, zapoczątkowały działania zmierzające do remilitaryzacji

⁵² J. Ciszek, *Przekształcenia doktryny strategicznej NATO*, „Wojsko i Wychowanie” 2001, nr 5, s. 131.

⁵³ J. L. Gaddis, *Strategie powstrzymywania.....*, s. 179.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 205.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 204.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 207.

⁵⁷ J. Kukulka, *op. cit.*, s. 117.

⁵⁸ J. L. Gaddis, *Strategie powstrzymywania.....*, s. 179.

Niemiec⁵⁹. Amerykański plan zakładał bezpośrednie powiązanie RFN z państwami zachodnimi, poprzez szybką militaryzację oraz wprowadzenie jej do NATO.

W październiku 1954 roku po upadku koncepcji Europejskiej Wspólnoty Obronnej⁶⁰, podpisano serię porozumień, które przeszły do historii pod nazwą układów paryskich. Zakładały one między innymi: poszerzenie Unii Zachodniej o RFN i Włochy i przekształcenie jej w Unię Zachodnioeuropejską, utworzenie armii zachodnoniemieckiej w sile 12 dywizji oraz przystąpienie RFN do Sojuszu Północnoatlantyckiego. Układy paryskie weszły w życie 5 maja 1955 roku, a Rada Północnoatlantycka zaprosiła RFN do podpisania paktu waszyngtońskiego i przystąpienia do NATO⁶¹.

Przyjęcie Republiki Federalnej Niemiec do Sojuszu Północnoatlantyckiego, stało się pretekstem dla Związku Radzieckiego, do stworzenia przeciwwagi polityczno – militarnej na starym kontynencie. 14 maja 1955 roku w stolic Polski, ZSRR i podporządkowane mu państwa Europy Środkowo – Wschodniej podpisały „*Układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej*” określany jako Układ Warszawski (UW). Pakt, któremu nadano status sojuszu polityczno – wojskowego, miał obowiązywać przez 20 lat, przy założeniu, że okres ten może wzrosnąć do 10 lat, dla krajów członkowskich które do tego czasu go nie wypowiedzą. Oświadczenie państw sygnatariuszy Układu Warszawskiego, mówiło, iż państwa, które chcą zostać członkami paktu, muszą spełniać dwa zasadnicze kryteria: być państwem europejskim oraz wyrazić pełną gotowość do wzięcia na siebie, tak jak pozostali członkowie sojuszu, współdziałania na rzecz bezpieczeństwa⁶².

⁵⁹ Europa Zachodnia zwiększyła w latach 1949-1953 swe wydatki wojskowe o 250% (z 4 mld 821 mln dolarów do 11 mld 227 mln dolarów) i pilnie potrzebowała udziału RFN w tych nakładach. Zob. J. Kukułka, *op. cit.*, s. 78.

⁶⁰ Europejska Wspólnota Obronna – organizacja, której pomysłodawcą, był francuski premier René Pleven. Zakładała utworzenie wspólnej europejskiej armii, która miała stanowić zbrojne ramię funkcjonującej już Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali. Celem EWO, miało być zapewnienie skutecznej obrony Europy przed powstaniem niemieckich sił zbrojnych. Na fiasco pierwszego wielkiego projektu integracji wojskowo – politycznej w Europie po II wojnie światowej, wpłynęła śmierć Józefa Stalina, zawieszenie broni w Korei oraz postawa jaką przyjął nowy premier Francji Pierre Mendès France, który w czerwcu 1954 roku objął ster rządów i kierował procesem ratyfikacji. Zob. B. Koszel, *Wpływ zimnej wojny na procesy integracyjne w Europie po II wojnie światowej*, [w:] B. Koszel i S. Wojciechowski (red.), *Zimna wojna (1946 – 1989) i jej konsekwencje dla ładu międzynarodowego* Poznań 2007, s. 152.

⁶¹ B. Koszel, *op. cit.*, s. 153.

⁶² J. Będziński, *op. cit.*, s. 37.

Tak jak w NATO, Układ Warszawski posiadał organ wykonawczy, który nosił nazwę Zjednoczonego Dowództwa Sił Zbrojnych. W jego skład wchodził: Naczelny Dowódca Zjednoczonych Sił Zbrojnych oraz Sztab Zjednoczonych Sił Zbrojnych. Naczelnym dowódcą był zawsze wojskowy, w randze wiceministra obrony ZSRR. Pierwszym naczelnym dowódcą UW został marszałek Iwan Koniew, a szefem Sztabu ZSZ UW były generał Armii Aleksie Antonow⁶³.

Z politycznego punktu widzenia Układ Warszawski powstał w celu obronny przed zagrożeniem niemieckim, które według podpisujących wzrosło po przystąpieniu RFN do NATO. Powstanie Paktu, poprzedziła konferencja moskiewska (29 XI – 2 XII 1954) Związku Radzieckiego i państw bloku, podczas której oceniono, iż „układy paryskie” stanowią groźbę wybuchu nowej wojny w Europie.

Układ Warszawski podobnie jak NATO, miał charakter obronny, o czym świadczył artykuł 4 stwierdzający, że: „...każde państwo – strona UW w przypadku napaści zbrojnej w Europie na jedno lub kilka państw stron Układu (...) udzieli państwu lub państwom natychmiastowej pomocy, włączając zastosowanie siły zbrojnej”⁶⁴. Potencjalnym przeciwnikiem, określanym jednoznacznie jako „wróg”, były siły państwa Sojuszu Północnoatlantyckiego, w tym wojska amerykańskie, które stacjonowały w Europie⁶⁵.

Doktryna wojenna Układu Warszawskiego zakładała podporządkowanie sił zbrojnych radzieckiemu dowództwu wojskowemu, mówił o tym artykuł 3 „*Układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej*”, narzucający obowiązek konsultacji we wszystkich istotnych sprawach międzynarodowych⁶⁶. Artykuł ten niejako potwierdzał zasadnicze różnice między Układem Warszawskim a NATO, do których można zaliczyć: dyktat mocarstwa sprawującego przywództwo, marginalizacja mniejszych państw, fasadowość wspólnej organizacji i kolegialnych procedur decyzyjnych⁶⁷.

Podstawę dyktatu Związku Radzieckiego w „*Układzie o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej*”, stanowiła ideologia, która narzucała uznanie dominującej roli Moskwy. Ponadto wizerunek międzynarodowy UW, był często zacierany jego skrajną fasadowością, która polegała na zewnętrznym demonstrowaniu nie-

⁶³ *Ibidem*, s. 37.

⁶⁴ J.M. Nowak, *Od Hegemonii do agonii. Upadek Układu Warszawskiego, polska perspektywa*, Warszawa 2011, s. 912.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 43.

⁶⁶ J.M. Nowak, *op. cit.*, s. 912.

⁶⁷ R. Kupiecki, *Sila i solidarność. Strategia NATO 1949-1980*, Warszawa, s. 21.

wzruszonej i pryncypialnej jedności⁶⁸. W rzeczywistości w Układzie Warszawskim, nie było miejsca na równoprawność stosunków, państwa członkowskie posiadały ograniczoną suwerenność, tym samym nie mogły manifestować swoich interesów czy aspiracji. Szczególnie widoczne to było w wymiarze militarnym, gdzie dominującą rolę w procesie planowania wojennego ogrywał radziecki sztab generalny⁶⁹.

Z militarnego punktu widzenia, Układ Warszawski posiadał ogromny potencjał sił zbrojnych, na który składało się: 200 dywizji radzieckich i 80 dywizji krajów członkowskich. Umowy zawarte przez Związek Radziecki z: Polską, Węgrami, Rumunią i NRD, spowodowały, że wojska radzieckie stacjonowały niemal w całym bloku wschodnim. Największa ich liczba przebywała w NRD, gdzie do stycznia 1958 roku znajdowało się 425 tysięcy żołnierzy. W Polsce zgodnie z „Porozumieniem między PRL a rządem ZSRR w sprawie liczebności, rozmieszczenia i ruchów wojsk radzieckich czasowo stacjonujących w Polsce oraz trybu wjazdu i wyjazdu jednostek radzieckich z Polski i do Polski” z 23 października 1957 roku, stacjonowało: 40 tysięcy wojsk lądowych, 17 tysięcy wojsk lotniczych oraz 7 tysięcy marynarki wojennej⁷⁰.

Powstanie Układu Warszawskiego kończyło etap tworzenia się struktur blokowych w Europie Środkowo – Wschodniej, które były następstwem zimnej wojny. W rezultacie czego w regionie Morza Bałtyckiego, funkcjonowały państwa o różnych systemach: politycznych, militarnych i gospodarczych. W skład państw Zachodu – demokratycznych wchodziły: Dania, Republika Federalna Niemiec (RFN), Szwecja i Finlandia. Do państw Wschodu, tzw. demokracji ludowej – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), Polska Rzeczpospolita Ludowa (PRL) oraz Niemiecka Republika Demokratyczna (NRD)⁷¹.

W klimacie funkcjonowania dwóch sojuszy polityczno – militarnych w Europie, społeczność międzynarodowa zaczęła dążyć do bardzo im potrzebnej chwili odprężenia w stosunkach Wschód – Zachód. Potwierdzeniem tego była konferencja szefów rządów w Genewie w dniach 18 – 23 lipca 1955 roku. Do spotkania na szczycie – Stanów Zjednoczonych AP, Związku Radzieckiego, Wielkiej Brytanii i Francji - doszło po dziesięciu latach od momentu porozumień poczdamskich. Omówiono na nim między innymi: problemy bezpieczeństwa europejskiego, rozbro-

⁶⁸ J.M. Nowak, *op. cit.*, s. 39.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 48.

⁷⁰ A. Skrzypek, *Mechanizmy autonomii, stosunki polsko – radzieckie 1956 – 1965*, Pułtusk – Warszawa 2005, s. 112.

⁷¹ P. Mickiewicz, *Strategiczne znaczenie Morza Bałtyckiego po roku 1990*, Toruń 2004, s. 11.

jenia, kwestię niemiecką oraz koncepcję porozumienia o otwartych przestworzach, ułatwiającą wzajemną kontrolę terytoriów⁷².

Rezultaty Szczytu Genewskiego były skromne, ponieważ nie przyniósł zasadniczych uzgodnień w żadnej ze spraw. Kwestię niemiecką odsunięto na nieokreśloną przyszłość, ZSRR musiał uznać i zaakceptować RFN, a koncepcja prezydent USA dotycząca „otwartego nieba” została odrzucona⁷³. Pomimo tego rozmowy przeprowadzone podczas konferencji genewskiej, uitorowały drogę do polityki dialogu i kompromisu w spornych kwestiach międzynarodowych. Spotkanie szefów rządów w Genewie, rozpoczęło proces przewycięzania zimnej wojny, słusznie więc zaczęto mówić o „duchu Genewy”⁷⁴.

Wydarzenia pierwszej dekady od zakończenia II wojny światowej, spowodowały, że region Morza Bałtyckiego stał się obszarem rywalizacji między dwoma przeciwstawnymi blokami polityczno - militarnymi. Wysoki stopień militaryzacji zebrany na tym obszarze, groził ponad regionalnym konfliktem zbrojnym. Pomimo podjęcia pierwszych działań na rzecz pokojowego współistnienia, realia pozostały niezmiennie. Region Morza Bałtyckiego na długie lata, stał się sceną polityczno – militarnego współzawodnictwa między dwoma głównym aktorami, jakimi były Stany Zjednoczone AP i Związek Radziecki.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Będźmirowski J., *Sytuacja polityczno – militarna w Europie i jej wpływ na bezpieczeństwo międzynarodowe w pierwszej dekadzie po zakończeniu II Wojny Światowej*, [w:] B. Pączek (red), Forum bezpieczeństwa. *Bezpieczeństwo na wodach śródlądowych*, Tom I, Wydawnictwo J.P., Gdynia 2011.
- [2] Calvocoressi P., *Polityka międzynarodowa 1945 – 2000*, Książka i Wiedza, Warszawa 2002.
- [3] Ciszek J., *Przekształcenia doktryny strategicznej NATO*, „Wojsko i Wychowanie” 2001, nr 5
- [4] Cziomer E., *Zimna wojna a kwestia podziału i jedności Niemiec*, [w:] B. Koszel i S. Wojciechowski (red.), *Zimna wojna (1946 – 1989) i jej konsekwencje dla ładu międzynarodowego*, Wydawnictwo Instytutu Zachodniego, Poznań 2007.

⁷² J. Będźmirowski, *op. cit.*, s. 38.

⁷³ H. Kissinger, *op. cit.*, s. 565.

⁷⁴ J. Kukulka, *op. cit.*, s. 82.

- [5] Davies N., *Europa, rozprawa historyka z historią*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005.
- [6] Fenby F., *Alianci. Stalin, Roosevelt, Churchill. Tajne rozgrywki zwycięzców II wojny światowej*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007
- [7] Gaddis J. L., *Strategie powstrzymywania. Analiza polityki bezpieczeństwa narodowego Stanów Zjednoczonych w okresie zimnej wojny*, Książka i Wiedza, Warszawa 2007
- [8] Gaddis J. L., *Zimna Wojna, historia podzielonego świata*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2007
- [9] Holzer J., *Europa Zimnej Wojny*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2012.
- [10] Judt T., *Powojnie. Historia Europy od roku 1945*, Dom Wydawniczy REBIS Poznań 2008.
- [11] Kissinger H., *Dyplomacja*, Philip Wilson, Warszawa 2002.
- [12] B. Koszel, *Wpływ zimnej wojny na procesy integracyjne w Europie po II wojnie światowej*, [w:] B. Koszel i S. Wojciechowski (red.), *Zimna wojna (1946 – 1989) i jej konsekwencje dla ładu międzynarodowego*, Wydawnictwo Instytutu Zachodniego, Poznań 2007.
- [13] Kukułka J., *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945 – 2000*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2007
- [14] R. Kupiecki, *Siła i solidarność. Strategia NATO 1949-1980*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2009.
- [15] Malendowski W., *Zimna wojna. Rywalizacja radziecko – amerykańska w systemie bipolarnym*, [w:] B. Koszel i S. Wojciechowski (red.), *Zimna wojna (1946 – 1989) i jej konsekwencje dla ładu międzynarodowego*, Wydawnictwo Instytutu Zachodniego, Poznań 2007.
- [16] A. Mączak, *Historia Europy*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2006.
- [17] Mickiewicz P., *Strategiczne znaczenie Morza Bałtyckiego po roku 1990*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2004.
- [18] Nowak J M., *Od Hegemonii do agonii. Upadek Układu Warszawskiego, polska perspektywa*, Bellona, Warszawa 2011
- [19] S.M. Plokhly, *Jałta. Cena Pokoju*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2011.
- [20] A. Skrzypek, *Mechanizmy autonomii, stosunki polsko – radzieckie 1956 – 1965*, Oficyna Wydawnicza ASPRA – JR, Pułtusk – Warszawa 2005.

- [21] Szubrycht T, *Lekkie nawodne siły uderzeniowe na Bałtyku w okresie zimnej wojny*, Wydawnictwo Sowa, Gdynia 2008.

MILITARY IMPORTANCE OF THE BALTIC SEA IN THE FIRST DECADE AFTER THE END OF WORLD WAR II

ABSTRACT

The Baltic Sea region because of its unique location is an area of a special kind. Localization just outside of the major transport routes, in the post-war politics, has become an arena of struggle for military and economic domination at sea and on land. The end of the war in May 1945 meant that the Baltic Sea countries operate two opposite political and military systems. This mosaic of political - military was the beginning of the bipolar division of the continent, on the state: the so-called people's democracy and democratic state. This period is called the "cold war", and was characterized by rivalry, in which two opposing blocs sought to win advantage over the opponent.